

תדפיס מתוך הספר

אוצרות המועדים

עיונים וביאורים בעניני
ראש השנה ויום כיפור

פתח דבר

בעזה"ת.

בפרוש עלינו הימים הנוראים הבעל"ט, הננו מתכבדים להגיש לקהל שוחרי התורה ולומדי, קונטרס 'אוצרות המועדים' - תדפיס מתוך ספר "אוצרות המועדים" על מועדי חודש תשרי, והוא אוצר בלום בעניני ר"ה ויוהכ"פ, מלוקט ממרחבי תורתו של נשיא ישראל ומנהיגו, כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע.

וזאת למודעי, שבדרך כלל לא הובאו הביאורים כפי שנאמרו, ואף עובדו מחדש ונערכו ע"י חברי המערכת, ולפעמים בעת העיבוד הושמט ריבוי השקו"מ בפרטי הענינים והרחבתם עם המקורות כפי שהם מופיעים במקורם, ויש להיפך, אשר הביאורים נאמרו בקיצור וכאן הורחבו ונתבארו יותר ע"פ המבואר במקומות אחרים בתורת רבינו. ופשוט שמעומק המושג וקוצר דעת העורכים יתכן שימצאו טעויות וכיו"ב, והם על אחריות המערכת בלבד, ושגיאות מי יבין.

ועל כן פשוט שמי שבידו הערה או שמתקשה בהבנת הביאורים, מוטב שיעיין במקורי הדברים, וימצא טוב, ויוכל לעמוד בעצמו על אמיתת הדברים.

◇ ◇ ◇

ויה"ר שיאזין השי"ת קול שוועת עמו, ויכתבו ויחתמו כלל בית ישראל לשנה טובה ומתוקה, ונזכה תיכף ומיד לחזות בביאת גואל צדק בגאולה האמיתית והשלימה.

בברכת שכתא טבא,
מכון אור החפידות

קובץ זה יוצא לאור לזכות
הני לומדי ותמכי אורייתא, רודפי צדקה וחסד,
ראשונים לכל דבר שבקדושה
ה"ה האחים החשובים
הרב החסיד ר' ישראל אפרים מנשה
והרב החסיד ר' יוסף משה
וכל בני משפחתם שיחיו
ולזכות אביהם ה"ה הרב החסיד
ר' מאיר שי'
זאיאנץ
ס. פאולו ברזיל
יהי רצון שיתברכו בכל מילי דמיטב מנפש ועד בשר,
ובהצלחה רבה ומופלגה בכל אשר יפנו, תמיד כל הימים

מכון אור החסידות	Or Hachasidus
סניף ארץ הקודש	Head Office
ת.ד. 2033	1469 President St. #BSMT
כפר חב"ד 6084000	Brooklyn, NY 11213
03-738-3734	United States
Likras@likras.org	(718) 534-8673

צוות העריכה וההגהה: הרב לוי יצחק ברוק, הרב משה גורארי,
הרב מנחם מענדל זרוקמן, הרב צבי הירש זלמנוב, הרב שלום חריטונוב, הרב מנחם
טייטלבוים, הרב אברהם מן, הרב יצחק נוב, הרב מנחם מענדל רייצס, הרב אליהו שוויכה

תוכן ענינים

ראש השנה

שואלין ודורשין.....ה.

מה צדקה בדין?

שני אופני הנהגה כלליים בהשפעת צרכי האדם מאת ה': בתורת צדקה - אצל מי שאינו זכאי, ובתורת דין - אצל הזכאים / מדוע כותב הרמב"ם שיש להרבות בצדקה בעשרת ימי תשובה כדי לזכות בדין - מה מקום יש לערב עניין של לפני משורת הדין, כשהאדם עומד בדין, לפי מה שהוא? / יסוד וחיידוש בעניין הדין ומשפט למעלה

פנינים עיונים קצרים.....יב.

עיונים וביאורים: "תפילה וצדקה" - האם תשובה לבר לא מספיקה? / חתימת המלכויות - בפסוק שאין מפורש בו מלכות? / ה"עולם מלא" של הזולת

דרוש ואגדה: תלמיד חכם תוקע "בשבת" ו"במקדש" / תקיעת שופר - קול פשוט / העיקר הוא ה"צועק" / "מיצר" ו"מרחב" בכל עניני השופר

שיחות קודש: יוקר ה"שנה טובה" של הזולת / "לחטוף" את הרגעים האחרונים

◇ ◇ ◇

יום הכיפורים

שואלין ודורשין.....יט.

הקב"ה מטהר את ישראל!

מה החידוש בדברי רבי עקיבא ש"אביכם שבשמים" הוא ה"מטהר אתכם"? / מדוע צריך רבי עקיבא להוכיח דבריו מכתובים ביחזקאל ובירמיה, כשמפורש בחומש: "לפני ה' תטהרו"? / ביאור מחודש בדברי רבי עקיבא, דאיתי לחדש ביסוד וסיבת כפרת יום הכיפורים

פנינים עיונים קצרים.....כה.

דרוש ואגדה: ביום הכיפורים אין 'רעש' / תשובה למחרת יום הכיפורים? / ב' דרגות בתשובה

שיחות קודש: שוב יום אחד קודם הגאולה / בגדים לבנים נקיים; לב נקי וממורק / במה יש 'געשמאק' כאשר נמצאים בעולם האצילות?

כאשר עובד את העבודה בקדשי קדשים שבפנימיותו, הרי שבמילים ספורות ובזמן קצר מביא הוא אושר בכל ימי השנה.

וכשם שתפילת כהן גדול היתה עבור כל עם ישראל, כך גם תפילת כל יהודי ביום כיפור, אשר מגיע בבגדי לבן ועם לב טהור ובכוונה טובה, פועל הוא - לא רק עבור עצמו ומשפחתו, כי אם גם עבור כל בני ישראל, דישאל "ערכים זה בזה"³, להמשיך שנה טובה ומתוקה ברוחניות ובגשמיות.

(3) שבועות לט, א.

מה לצדקה בדין?

יש שני אופני הנהגה כלליים בהשפעת צרכי האדם מאת ה': בתורת צדקה - אצל מי שאינו זכאי, ובתורת דין - אצל הזכאים / מדוע כותב הרמב"ם שיש להרבות בצדקה בעשרת ימי תשובה כדי לזכות בדין - מה מקום יש לערב עניין של לפנים משורת הדין, כשהאדם עומד בדין, לפי מה שהוא? / יסוד וחיידוש בעניין הדין ומשפט למעלה

ב' אופני הנהגה למעלה - ב' תורת צדקה ו' תורת דין

א. בהלכות תשובה שלו, מאריך הרמב"ם בביאור עניין הדין ומשפט למעלה - הן הדין אודות כללות חיי האדם והן הדין שבכל ראש-השנה; ולאחרי שמבאר אשר ההוספה במעשים טובים מכרעת מאזני הדין לכף זכות, מסיים: "ומפני עניין זה, נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצות מראש השנה ועד יום הכיפורים יתר מכל השנה".

והנה, מכך שבפרטי המעשים טובים שנהגו לעשות בכדי להכריע הכף לזכות, הוציא הרמב"ם את עניין הצדקה מן הכלל, וכתבו בפני עצמו, ואף הקדימו ("להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצוות") - משמע שעיקר ההתחזקות וההוספה בימים אלו, צריכה להיות בעניין הצדקה.

ובפשטות, מטרת ההוספה והריבוי בצדקה היא - בכדי שב'מידה כנגד מידה' יתנהג

שיחות קודש

עבודת ה' בענייני המועד

באמת, מצד התקוה בכל יום ויום שמישיח יבוא מחר ממש!

◇ ◇ ◇

בגדים לבנים נקיים; לב נקי וממורק

ביום כיפור על יהודי להתבונן ולהכין עצמו לכניסה לקדשי קדשים שבקרב פנימה.

מהו ענינו של קדשי קדשים?

בקדשי קדשים שבבית המקדש, נמצא רק הארון, ובארון נמצאו הלוחות. ופירושו של דבר:

קדשי הקדשים הוא מקומן של הלוחות - תורה באופן דחיקה. וזהו גם ענינו של קדש הקדשים הנמצא בפנימיותו של כל יהודי. הקשר של יהודי עם התורה, תורת חיים, הינו קשר באופן של חקיקה - על דרך אותיות החקוקות, שהם דבר אחד עם האבן עליהם הם חקוקות?

כאשר מגיע יום כיפור ועל יהודי להיכנס לקודש הקדשים, מתעוררת אצלו שאלה: הכיצד יכול אני ליכנס בקדשי קדשים, בשעה שאינני "מצוחצח" ("פאָרפּוצט") כדבעי?

שוב יום אחד קודם הגאולה

בא' מהדרשות שהיה דורש מהרי"ל בשבת שובה! ישנו "אָ געשמאַקער וואָרט" [אימרה נפלאה], שרצוני לחזור עתה:

איתא בגמרא: "תנן התם ר' אליעזר אומר שוב יום אחד לפני מיתתך. שאלו תלמידיו את ר' אליעזר וכי אדם יודע איזהו יום ימות, אמר להן, וכל שכן ישוב היום שמא ימות למחר ונמצא כל ימיו בתשובה".

אמנם, בדרשה הנ"ל מבאר מהרי"ל הטעם שצריך להיות "כל ימיו בתשובה" באופן אחר - "משום דלימות המשיח אין מקבלין בתשובה, ודוגמת זה אין מקבלין גרים אז, דהמתגייר אז אין עושה מאהבת השם יתברך, רק לשמוח בשמחת ישראל, ומאחר דאנו מצפין לישועה בכל יום, מי שאינו שב, ויבא משיח במהרה בימינו, שוב לא מצי שב, וישאר ח"ו בחטאיו", ולכן יש "לחטוף" ולעשות תשובה שלימה בהקדם האפשרי.

והרי זה "אָ געשמאַקער וואָרט" - שכן, לשם מה צריכים לדבר על ענין "כל ימיו בתשובה" מטעם "שוב יום אחד לפני כו'", בשעה שנעים יותר ("אָ סך געשמאַקער") לומר שצריכים לחטוף ולעשות תשובה

(2) לקוטי תורה ויקרא מה, א.

(1) מנהגי מהרי"ל, הלכות עשרת ימי תשובה ס"ז.

אף הקב"ה עימנו באופן דצדקה וחסד, ויזכה אותנו במשפט אף אם זהו לפנינו משורת הדין.

"להרבות בצדקה" עבור כפרת הטא

ב. אך צריך להבין:

דהנה, על הפסוק² "שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה" איתא בגמ'³ – "כל העולם כולו נוזנין בצדקה (בצדקתו של הקב"ה, ולא בזכות שבידן. רש"י), והם – נוזנין בזרוע (בזכות שבידם. ובצדיקים משתעי קרא, וקרי להו רחוקים מצדקתו של הקב"ה. רש"י)".

ומכאן נשמע, דהם ב' אופני הנהגה כלליים בהשפעת צרכי האדם מאת ה': א) בתורת צדקה – אצל מי שאינו זכאי, מצד קלקול מעשיו, לקבל צרכיו מן הדין – הרי הוא מקבלם בתורת צדקה וחסד ה'. ב) בתורת דין – אצל אלו שמצד מעשיהם זכאים לקבל צרכיהם מן הדין.

ולכאורה, בנדון דידן – כיון שעסקינן בהוספה במעשים טובים בכדי לזכות בדין, בו "שוקלין" עונות כל אחד ואחד מבאי העולם עם זכויותיו" ושופטים אותו כפי מעשיו – הרי הדעת נותנת, שאופן ההנהגה כאן הוא אך ורק בתורת דין (דהאדם נידון כפי מה שהוא), ולא בתורת צדקה ורחמים⁵.

ואם כן, אינו מובן – מה מקום יש לערב כאן עניין של צדקה, בכדי לפעול שיהיה פנינים משורת הדין?!

[וכמפורש בטעם הדיעות שהחותם כתפילת עשרת-ימי-תשובה "מלך אוהב צדקה

(2) ישעי' מו, יב.

(3) ברכות יז, רע"ב.

(4) ל' הרמב"ם שם פ"ג ה"ג.

(5) ואף שכללות ענין התשובה הוא מרחמיו וחסדיו של הקב"ה ולא משורת הדין (ראה חבור התשובה להמאירי מאמר א' פ"א (ובפירושו לאבות פ"ג מ"ח). עיקרים מ"ד פכ"ה). וכמו שאומרים כמ"פ בסליחות (ופשיטא בשייכות להתשובה שבכל שנה ושנה, ראה אגרת התשובה פ"א) – הנה כאן אין המדובר אודות עניין התשובה שבימים אלו, אלא אודות הדין ומשפט שבהם, כמבואר לקמן ס"ג ובהערה 13.

(6) ואע"פ שלגבי צדיקים (ש"ניזונין בזרוע", בדין) מצינו ש"אע"פ שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם" (ל' רש"י ר"פ ואתחנן. וראה ספרי ודב"ר שם), זה נאמר בנוגע לתפלה ובקשה, אשר בזה מתאים לומר שאינם צריכים לתבוע מאת הקב"ה כ"א לבקש מאתו ית' בדרך מתנת חנם, אף שיוכלים לתלות במעשיהם הטובים (וראה שו"ע אדה"ז או"ח סצ"ח ס"ה). משא"כ כשהמדובר בדין, שהקב"ה שוקל זכיות האדם כו' ושופט אותו ע"פ מעשיו, הרי אין מקום לערב בזה בקשת רחמים וצדקה.

ב' דרגות בתשובה

"אמר ר"ע אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרים ומי מטהר אתכם אניכם שבשמים"

(משנה יומא פ"ח מ"ט)

במשנה זו יש לכאורה כפל לשון: "לפני מי אתם מטהרים" ו"מי מטהר אתכם". ודרוש ביאור מה רמזו בזה?

ויש לבאר:

בירידת הנשמה שני פרטים: א. עצם הירידה בגוף היא ירידה עצומה לנפש "מאיגרא רמא לבירא עמיקתא"⁹. ב. כאשר האדם חוטא ר"ל, ה"ה מוריד את הנפש ופוגם בה.

כנגד שתי ירידות אלו, ישנן שתי דרגות בתשובה:

א. תשובה כפשוטה, הבאה על חטא ועוון. תשובה זו היא בכוחו של כאו"א, וחובתו של כל אדם לשוב בתשובה על חטאיו.

ב. תשובה נעלית יותר, שענינה השבת הנפש למקורה, כמ"ש "והרוח תשוב אל האלוקים אשר נתנה"¹⁰. פעולת תשובה זו אינה נקיון הנפש מחטא, כי אם העלאתה למצב שהיתה בו קודם ירידתה "מאיגרא רמא לבירא עמיקתא" להתלבש בגוף¹¹. תשובה זו באה לאחר התשובה הראשונה, ואינה נמצאת בכח האדם מצד עצמו, כי אם היא באה מצד גילוי מלמעלה הנמשך לאדם לעוררו ולקרבו להשי"ת.

והם הם ב' הענינים הנזכרים במשנה: "לפני מי אתם מטהרין" קאי על התשובה הא' שהיא בכח האדם מצ"ע [אתם מטהרין], ו"מי מטהר אתכם" קאי על התשובה הב' הבאה מלמעלה [מטהר אתכם].

(9) לשון חז"ל – חגיגה ה, ב.

(10) קהלת יב, ז.

(11) ראה לקו"ת ר"פ האזינו.

אך זהו בכל השנה כולה, כשיש מקום לחטאים ועוונות, ר"ל, דאזי יש כאלו שעבודתם היא ברעש, בבריחה מן הרע. אולם ביום הכיפורים, שבו מתגלית בכל אחד מישאל עצם נשמתו, שבה אין פגם דחטאים ועוונות כלל וכלל – אזי נכנס הכהן-גדול אל הקודש בלא רעש, כי אז עומדים כל בני ישראל בתכלית הביטול לקב"ה – "בקול דממה דקה".

◇ ◇ ◇

תשובה למחרת יום הכיפורים?

בדברי קודשו של כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש נ"ע, מביא: פעם למחרת יום הכיפורים נכנסתי אל הוד כ"ק הרה"ק [אביו, כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע] ואשאל אותו: ומה עתה? ויענני: עתה בייחוד צריך לעשות תשובה ("איצטער ערשט דארף מען תשובה טאן").

ולכאורה דרוש ביאור בזה – מה עניין תשובה לכאן, לאחר שכבר נתכפרו כל החטאים ביום הכיפורים?

ויש לבאר:

בעת שמתעלה האדם לדרגה נעלית יותר, צריך הוא לעבודת תשובה מחודשת. כי ישנם עניינים שלגבי מצבו הקודם לא נחשבו אמנם כחטא וחסרון, אבל לגבי עליו דרגתו עתה, נחשבים הם לחסרון וחטא, וצריך לתשובה על כך⁷.

[דוגמא לדבר – "תלמיד חכם שנמצא רב על בגדו חייב מיתה"⁸: קודם שהגיע לדרגת "תלמיד חכם" לא היה רב זה בגדר חסרון אצלו כלל, אך לאחר שהגיע לדרגת "תלמיד חכם" – נעשה זה לחסרון, ושוב אינו יכול להלך עם בגד זה].

ועפ"ז מובן בענייננו – דמצד גודל עליו מעמדו ומצבו של כל יהודי ביום הכיפורים, נדרשת ממנו למחרת יום הכיפורים עבודת תשובה נעלית יותר – גם ביחס לעניינים כאלו שלגבי מעמדו ומצבו הקודם לא נחשבו לחטא כלל. לכן – "עתה בייחוד צריך לעשות תשובה".

◇ ◇ ◇

(6) ראה כריתות כה, א (במשנה) אודות בבא בן בוטא, ש"היה מתנרב אשם תלוי בכל יום חוץ מאחר יום הכיפורים יום אחד".

(7) ראה עד"ז תניא פכ"ט (לו, ב).

(8) שבת קיד, א.

ומשפט" וסיים תפלתו צריך לחזור לראש התפילה: "משום' דיש הפרש בין מלך אוהב צדקה ומשפט' להמלך המשפט' – דבכל השנה הצדקה עיקר ולכך הקדימוהו למשפט, אבל בימים הללו המשפט עיקר ולכך אין מזכירין צדקה בל"א".

ג. לכאורה היה אפשר לבאר – דמה שנקט כאן הרמב"ם "להרבות בצדקה", באמת אין זה בשייכות להכרעת מאזני הדין, אלא בשייכות לעניין התשובה והכפרה שבימים אלו; דכיון שנתנית הצדקה מכפרת חטא, וכמ"ש⁸ "וחטאך בצדקה פרוק" – לכן צריך להיות בימים אלו, "מראש השנה ועד יום הכיפורים", ריבוי מיוחד בצדקה.

ועל-פי ביאור זה, יובן גם דיוק לשון הרמב"ם "להרבות בצדקה" – דלכאורה, חיוב מצות הצדקה הינו בשיעור מסוים: מעשר לחיוב השווה או חומש למצוה מן המוכרחי, אך לא יותר מזה ("כל המפזר כו' אל יפזר יותר מחומש"¹⁰) – ומהו שכתב שהמנהג הוא להרבות בצדקה, ולא קבע שיעור לצדקה זו?

אך לפי הנ"ל, שריבוי הצדקה בימים אלו הוא עבור כפרת עוונות, הרי זה מובן. כפי שמבאר רבינו הזקן¹¹, שבצדקה שהיא לפדיון הנפש "אין לחוש משום אל יבזבו יותר מחומש, דלא מקרי בזבוז ככהאי גוונא מאחר שעושה לפדות נפשו. . ולא גרעא מרפואת הגוף ושאר צרכיו". וכיון שצדקה כזו אין לה שיעור, לכן כתב הרמב"ם "להרבות" בה, בלא קביעת שיעור¹².

אך לכאורה, זהו דוחק:

דהרי מה שכתב הרמב"ם "להרבות", כולל בזה יחדיו הן את הריבוי "בצדקה", והן הריבוי "במעשים טובים ולעסוק במצוות". וכיון שהריבוי במעשים טובים ובמצוות הוא בכדי להכריע מאזני הדין לכף זכות, אין מסתבר לומר שמחלק דבריו וקאי כאן בב' עניינים שונים: ריבוי צדקה – בתור חלק ממעשה התשובה, וריבוי מעשים טובים – עבור הכרעת מאזני הדין¹³! אלא מסתבר, שאף ריבוי הצדקה הוא באותו עניין – הכרעת מאזני

(7) שו"ע רבינו הזקן סתקפ"ב ס"ב, מט"ז או"ח סק"י"ח סק"ב.

(8) דניאל ד, כד (ושם: וחסין). וראה גם מה שהאריך בזה רבינו הזקן בספר התניא באגרת התשובה פ"ג.

(9) ראה רמב"ם סוף הל' ערכין וחרמין. פירוש המשניות להרמב"ם פאה ריש פ"א. טושו"ע יו"ד ר"ס רמט.

(10) רמב"ם שם.

(11) אגרת התשובה שם.

(12) ולהעיר מלשון הרמב"ם (הל' תשובה פ"ב ה"ד) "ועושה צדקה כפי כוחו". אבל שם המדובר ב"דרכי התשובה", הנהגת בעל תשובה אחר שכתב עשה תשובה. ועצ"ע.

(13) ודוחק לפרש שכל סיום הלכה זו "ומפני ענין זה נהגו כו' להרבות בצדקה ובמעשים טובים כו'" תוכנו רק עניין התשובה (שמדבר אודותה בסוף ה"ג לפני"ז "והבינוני תולין אותו עד יום הכפורים אם עשה תשובה נחתם לחיים") – כי אז הול"ל (ע"ד לשון הרמ"א ואדה"ז – או"ח סתר"ג) "ויש לכל אדם לחפש ולפשפש (ולמשמש) במעשיו ולשוב מהם בעשי"ת".

הדין.

ההדרא קושיא לדוכתא: מה עניין צדקה אצל הכרעת מאזני הדין?

”אם צדקת מה תתן לו”

ד. ויש לומר הביאור בזה:

מעשיו הטובים של האדם וקיום המצוות שלו, אין בהם, מצד עצמם, בכדי להביא לידי זכיה בדין לפניו ית’.

דהנה, מקרא מלא דבר הכתוב¹⁴: ”אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו, אם צדקת מה תתן לו וגו’” – והיינו, שמעשי בני אדם, כפי שהם מצד עצמם, אינם ‘תופסים מקום’ לפניו ית’. וממילא, אינם נחשבים לפניו כ’זכות’ עבורה יזכה האדם בדין.

עוד זאת – על הפסוק¹⁵ ”מי הקדימני ואשלם” איתא במדרש¹⁶: ”מי קלס לפני עד שלא נתתי לו נשמה. . מי עשה לי מעקה עד שלא נתתי לו גג, מי עשה לי מזווה עד שלא נתתי לו בית, מי עשה לי סוכה עד שלא נתתי לו מקום וכו’”. כלומר: הא גופא שעושה האדם מצוות ומעשים טובים, הרי זה רק בכוחו של הקב”ה, המאפשר לו לקיימם¹⁷. וממילא, אין מקום להחשיבם כ’זכות’ עבור האדם.

וכיון שכן, נמצא, שכל עניין הדין ומשפט למעלה על-פי מעשי וזכויות האדם, הרי הוא צדקה וחסד מאת ה’ – דהגם שמצד עצמם אין נחשבים מעשי האדם וקיום המצוות שלו כ’זכות’ לפניו ית’ בדין, עושה עמו הקב”ה חסד, ומשפיל עצמו, כביכול, לדון אותו על-פי מעשיו ולזכותו בעבורם.

ועפ”ז מובן היטב מה טעם צריכים ”להרבות בצדקה”, גם בעת שמדובר אודות דין ומשפט בו שוקלים זכויות האדם ועוונותיו – מאחר וריבוי המעשים טובים והמצוות אינו מספיק. וצריך להרבות בצדקה דוקא – בכדי שיתנהג אף הקב”ה עימנו במידת הצדקה, ויחשיב את מעשינו הטובים לזכותנו בעבורם בדין.

ועוד זאת – מכך שכתב הרמב”ם ”ומפני ענין זה נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה כו’” בהמשך אחד עם עניין הכרעת מאזני הדין (”ראה עצמו. . חציו זכאי כו’”), מוכח – שדברים אלו (אף אם פועלים הם גם בעניין התשובה, ה”ה ג”כ) פועלים בהכרח כף הדין לזכות, וממילא צ”ל שייכות הצדקה לזה (כבפנים).

(14) איוב לה, ז-ח.

(15) איוב מא, ג.

(16) ויק”ר פכ”ז, ב.

(17) בסגנון תורת החסידות: כללות הענין שאתערותא דלתתא ביכולתה לפעול אתערותא-דלעילא, הרי זה רק מפני שכן עלה ברצונו ית’, ולכן – ”מי הקדימני כו’” (ראה המבואר בזה בלקוטי תורה שמע”צ פג, ב. שה”ש יב, א. ובארוכה המשך יו”ט של ר”ה תש”ג פ”ו ואילך. לקוטי שיחות חכ”ד עמ’ 29 ואילך. וש”ג).

דרוש ואגדה

ביום הכיפורים אין ‘דעש’

בכל השנה כולה, כשנכנס הכהן-גדול לקודש, היה לבוש במעיל שבשוליו היו פעמונים, כדי שיהיה ”ונשמע קולו בבואו אל הקודש”¹. משא”כ ביום הכיפורים, נכנס הכהן-גדול לקודש הקודשים בבגדי לבן, שלא היו בהם פעמונים².

ויש לעיין בזה – דכיון שבכל השנה ”ונשמע קולו” הוא תנאי עיקרי ומעכב בכניסתו לקודש (”ונשמע קולו בבואו אל הקודש. . ולא ימות”) – מאי טעמא ביום הכיפורים אין צריך לזה?

ויש לבאר – בדרך הדרוש:

מבואר בתורת החסידות³, דאף שבדרך כלל, עבודת ה’ היא באופן ד”לא ברעש ה”⁴, הנה מכל מקום, עבודת בעלי תשובה היא ברעש. כי כיון שבורח הוא מן הרע – מקום המות והטומאה, לכן עבודתו היא ברעש, וכדוגמת הבורח מסכנה, שבורח הוא בזעקה ובקול גדול.

ועל-פי זה יש לבאר, דמה שכניסת הכהן גדול אל הקודש (בכל השנה) היא באופן ד”ונשמע קולו”, הרי זה מפני שנכנס הוא כשלוחם של כל ישראל, גם אלו שהם בדרגות נמוכות⁵ – ולכן צריך שיהיה ”ונשמע קולו בבואו אל הקודש” להראות שגם אלו שעבודתם ברעש גדול – הבעלי תשובה, נכנסים עמו.

(1) תרומה כח, לה.

(2) אבל להעיר מרש”י יומא (מד, סע”ב) דביוהכ”פ היתה ”טבעת. . שמקשקש ומשמיע קול משום ונשמע קולו בבואו וגו’”. וראה ר”ח, תוס’ ותו”י שם.

(3) ספר המאמרים תרצ”ט עמ’ 2 ואילך, ובכ”מ.

(4) מלכים-א יט, יא.

(5) כמרומז בכך שהפעמונים היו בשוליו המעיל.

1. ויש להוסיף, דגם בטהרה שבדוגמת הטבילה (תוכן הכתוב "מקוה ישראל ה'"), ישנו מעין אופן הטהרה שמצד מעלתם העצמית של ישראל:

דהנה, מה שאומר רבי עקיבא "מה מקוה מטהר את הפמאים", הוא ייתור לשון לכאורה, והוה ליה למימר "מה מקוה מטהר (אף הקב"ה כו') ותו לא?

ויש לבאר, שבזה מרמז דין הטהרה מ'מקצת טומאה'²⁰: דגם כאשר הטובל טמא בשני מיני טומאה, שהאחת נטהרת בטבילה והחמורה יותר אין הטבילה מועלת לה – הנה אף שנשאר בטומאתו החמורה, מסייעת הטבילה להסיר ממנו את הטומאה הקלה עכ"פ. וזהו "מטהר את הפמאים"²¹ – דמטהר אף את מי שנשאר טמא (בטומאה החמורה) גם לאחר הטבילה.

ובזה מדגיש רבי עקיבא, דכשם ש"מקוה מטהר את הפמאים" כך "הקב"ה מטהר את ישראל" – והיינו, דגם בטהרת וכפרת ישראל שהיא באופן ד'טבילה', שהאדם עצמו עושה תשובה (כמבואר לעיל), הנה גם באם עושה האדם רק "מקצת תשובה"²², וישנם אצלו עניינים שעדיין לא שב עליהם, מקבל הקב"ה את תשובתו²³.

והטעם לזה – "הקב"ה מטהר את ישראל":

באם היתה סיבת הטהרה רק משום מעלת עבודתם של ישראל, אזי אין מקום באמת שתהיה כפרה בתשובה כזו, מאחר והאדם עדיין מלוכלך בחטאים (שלא שב עליהם עדיין) ואין הוא ראוי לכפרה; אך כיון שגם טהרה זו (באופן של מקוה) תלויה ב"הקב"ה", המכפר עוונות ישראל מצד מעלתם העצמית הקיימת תמיד – לכן, שייך שתתקבל התשובה בכל הזמנים ובכל המצבים, גם כאשר מלוכלך בעניינים הדורשים תיקון ותשובה עדיין.

וזהו מה שמחדש רבי עקיבא "מה מקוה כו' אף הקב"ה מטהר את ישראל" – דגם הטהרה באופן של מקוה באה מצד זה ש"הקב"ה מטהר את ישראל"²⁴.

(20) משנה ספ"ג דברכות.

(21) ראה עד"ז ברי"ף לע"י כאן. וראה גם לחם שמים שם.

(22) אבל להעיר מאגרת התשובה (בספר התניא) פ"א: "שיגמור בלבו כו' ולא יעבור עוד כו' הן במ"ע והן במל"ת". וראה בזה לקוטי שיחות חיי"ט ע' 394 הערה 20, וחל"ב ע' 8.

(23) ועפ"ז יובן ההמשך של דברי ר"ע לדרשת ראב"ע שיוהכ"פ מכפר על עבירות שבין אדם למקום גם (כשעדיין יש לו עבירות אחרות) כשלא נתכפר לו על עבירות שבין אדם לחבירו (כפשטות דברי ראב"ע וכנ"ל הערה 6).

(24) ועפ"ז יש לבאר מה שדימו הטבילה דערב יוהכ"פ (להדיעה שהיא משום תשובה) "כגר המתגיר" (שו"ע רבינו הזקן סתר"ו ס"ב – ע"פ מהרי"ל (הובא בד"מ שם)) – כי ע"י הטבילה במקוה נטהר האדם (לא רק לפי ערך העבודה והתשובה שלו, כ"א) "כגר המתגיר" – שנעשה מציאות חדשה, ע"י ש"הקב"ה מטהר את ישראל".

תפילות ותחנונים ל'מתנת הינם' מאת ה'

ה. ויש להוסיף ולבאר, שיסוד וחיודו זה משמיענו הרמב"ם גופיה בהמשך דבריו כאן:

דהנה, בהמשך לדבריו הנ"ל ("ומפני עניין זה נהגו . . להרבות בצדקה כו' מראש השנה ועד יוה"כ יתר מכל השנה") כתב הרמב"ם: "ונהגו כולם לקום בלילה בעשרה ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ובכיבושין עד שיאור היום".

ויש לבאר, דמה שלא כתב הרמב"ם מנהג זה בהמשך אחד לדבריו שמקודם ("להרבות בצדקה כו' ולקום בלילה כו'"), אלא חילקם לשתי בבות ("נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה כו' ונהגו כולם לקום בלילה כו'") – היינו משום שבזה מוסיף עניין נוסף ומחודש, כדלהלן.

1. דהנה, ב' האופנים בקבלת השפע מאת ה' – בתורת צדקה ובתורת דין (כנ"ל ס"ב), הרי הם, בכללות, ב' האופנים דקבלת שפע ע"י תפילה, וקבלת שפע בזכות עסק התורה ומצוות:

עניין התפילה הוא – בקשה ותחנון, "תחנונים ידבר רש"ם¹⁸, שהקב"ה ירחם עליו וימלא משאלותיו בתורת צדקה, אף באם אינו ראוי לכך. ובלשון חז"ל¹⁹: "מתנת חנינם"; משא"כ בעסק התורה ומצוות – על ידם מקבל האדם את צרכיו (לא בתורת צדקה, אלא) בתורת דין. כמו שהובטחנו בתורה²⁰: "אם בחוקותי תלכו ואת מצוותי תשמרו גו' ונתתי גשמיכם בעתם גו'". דאם מקיימים אנו רצונו ית', נותן לנו הקב"ה כל צרכינו²¹.

ועל-פי-זה, בעת שצריכים אנו לפעולות שיכריעו לזכות את מאזני הדין – בהם שוקלים מעשי האדם ושופטים אותו כפי מעשיו – הרי בפשטות, צריכה להיות אז הוספה במצוות ומעשים טובים דוקא, אשר הם המזכים את האדם בתורת דין; וזהו מה שכתב הרמב"ם בכבא הראשונה – "להרבות בצדקה ומעשים טובים ולעסוק במצוות".

אמנם, בכבא השניה מוסיף ומחדש הרמב"ם – ש"נהגו כולם . . ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ובכיבושין". כלומר: אף דהוא אמינא שבכדי לפעול הזכייה בדין אין מקום להוספה בתפילה ותחנונים, שתוכנם הוא בקשת רחמים לפנים משורת הדין (מתנת חנינם) – קא-משמע-לן הרמב"ם שבפעולות הזכיה בדין צריכה להיות הוספה

(18) משלי יח, כג.

(19) ספרי ודב"ר ר"פ ואתחנן. פרש"י שם.

(20) ריש פ' בחוקותי.

(21) ולהעיר מביאור הרמב"ם בהל' תשובה (פ"ט) ע"ד היעודים הגשמיים שבתורה.

'הזאה' ו'טבילה' בטהרת הקב"ה לישראל

ה. אלא שלפי זה דרוש ביאור לאיך גיטא, דהוה ליה לרבי עקיבא להביא את הפסוק ד"מקוה ישראל ה'" בלבד, ומה טעם הביא גם את הפסוק הראשון?

ויש לבאר, שמצד תוכן הכתוב, הוי עיקר הראיה מן הפסוק הראשון ("וזרקתי גו"): :

דהנה, בכתובים אלו מדובר אודות ב' אופני טהרה שעל-ידי הקב"ה: "וזרקתי עליכם כו" - בדוגמת הטהרה שעל-ידי הזאה ("וזרקתי"); ו"מקוה ישראל" - טהרה שהיא בדוגמת הטבילה במקוה¹⁷.

ובמשמעות הדבר יש לומר:

החילוק בין הזאה לטבילה הוא (על-דרך החילוק שביניהם כפי שהוא בפשטות) - דהזאה היא "על-ידי אחר" המזה עליו¹⁸ - ו(על-פי פנימיות) היינו, שמצבו נחות במאוד עד שאין אפשר לו לבוא בכוחות עצמו ובעבודתו לידי טהרה, וטהרתו היא על-ידי הקב"ה בלבד; משא"כ טבילה היא "על-ידי עצמו" - והיינו, שפעולת הטהרה היא גם בכוח עצמו ובעבודתו.

וזהו גם מה שעבור טומאת מת דרושה הזאה דוקא: 'טמא מת' (על-פי תוכנו הפנימי) היינו שהוא בשפל המדרגה, ר"ל. כי עניין החיות הוא בדביקות האדם בה' ('ואתם' הדבקים בה' אלוקיכם - חיים גו'), ו'מיתה' היא כאשר אין קיים אצלו (בגילוי) עניין הדביקות בה' כלל; וכיון שכן, טהרתו היא באופן ד'הזאה' ("וזרקתי גו"), על ידי הקב"ה בלבד;

כלומר: הסיבה לכך שהקב"ה מטהרו, אינה מצד מעלת עבודתו (דהרי הוא נמצא בשפל המדרגה), אלא מצד מעלתו העצמית בלבד, דבכל מעמד ומצב בו יהיה - בנו של הקב"ה הוא.

ונמצא, שתוכן עניין הטהרה המבואר בכתוב "וזרקתי גו", היא הטהרה שמצד מעלתם העצמית של ישראל. וכיון שהביא רבי עקיבא ראיותיו בכדי להוכיח שטהרת ישראל היא מצד מעלתם העצמית, שאינה תלויה בזמן מסוים או במצבם בעבודת ה' - לכן, ראייתו הראשונה והעיקרית היא מן הפסוק "וזרקתי גו", אשר תוכנו עוסק באופן טהרה זה.

ורק מפני שכתוב זה מדבר אודות עת רצון (דזמן הגאולה) - הוצרך להביא גם את הכתוב השני "מקוה ישראל ה'", בכדי להוכיח גם על הטהרה המבוארת בפסוק "וזרקתי גו" שאף היא קיימת בכל זמן, גם לא בזמן דעת רצון (כנזכר לעיל).

17) ראה גם חדא"ג מהרש"א כאן.

18) חדא"ג שם.

19) ואתחנן ד, ד.

גם בזה²²;

(וגם בזה צריכים אנו לבוא להסברה הנ"ל): כי כיון שמעשי האדם אינם 'נחשבים' לפניו ית' לזכותו בעבורם בדין - הרי אף הזכיה בדין היא בתורת רחמים ו'מתנת חיים'; ולכן צריך לתפילות ותחנונים - לבקש מאת ה' שיהג עימנו במידת חסדו ורחמיו, ויכריע בעבור מעשינו הטובים את מאזני הדין לזכות²³.

ואף שבבבא הראשונה עוסק הרמב"ם בחלק המעשים טובים ומצוות אשר מזכים בתורת דין - בכל זאת, גם בהם מדגיש שצריכה להיות הוספה מיוחדת בצדקה ("להרבות בצדקה"), כנ"ל:

כי זה שהאדם מרגיש שזכותו בדין לפניו ית' הוא בגדר צדקה ומתנת חיים, צריך להתבטא לא רק בחלק התחנונים ובקשת רחמים בתפילה, אלא גם במעשים הטובים שעבור הטיית הכף לזכות. דבהם גופא צריך להדגיש ולהראות שהטיית כף הדין למעלה היא באופן ד'לפנים משורת הדין' ובתורת צדקה.

'דין' ו'זכות' בחודש אלול

ז. והנה, חודש אלול הוא בזעיר אנפין ומעין דעשרת ימי תשובה²⁴. וכשם שבעשרת ימי תשובה ישנם שני חלקי העבודה (מצוות ומעשים טובים ותפילות ותחנונים), כן הוא גם בעבודת חודש אלול:

דהנה, מחד - חודש אלול הוא 'חודש הרחמים והפליחות', ועד ש"יש מי שמרבין

22) דרוחק לומר שכוונתו בדבריו אלו (רק) לענין התשובה והצדקה (ראה רמב"ם הל' תשובה פ"ב ה"ו. ובמגדל עוז כאן), או וידוי ובקשת מחילה - דא"כ הו"ל להקדימו תחילה, לפני זה ש"נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים כו".

23) ויש לומר, שבוהו מבואר גם הטעם לשינוי הלשון בין שתי הבבות - בבבא הא' "נהגו כל בית ישראל", ובבבא הב' "נהגו כו" - דמשמע קצת, דענין הב' מה שנהגו לקום כו' היא הנהגה פשוטה לכולם, יותר מענין הא' [אף שאולי י"ל שכאן מקצר בלשוננו וכ' "ונהגו כולם", היינו "כל בית ישראל"] - וע"פ המבואר כאן מובן, כי בקשת רחמים שייכת לכאו"א, לא רק לאלה שלא הוסיפו (כ"כ) במצוות ומע"ט (שלא היו יכולים להוסיף וכיו"ב), אלא אף אלה שהוסיפו במצוות ומע"ט, הרי צריכים הם לבקשת רחמים ותחנונים, בכדי לידע ולהרגיש שזכותם בדין היא בגדר צדקתו של הקב"ה.

24) חודש אלול הוא בדוגמת עשיית, כי: א) הוא חודש התשובה (טווא"ח ר"ס תקפא). ב) כשם שעשייתם הם הכנה ל'חתימה' דיוה"כ (כמבואר בנו"כ הרמב"ם (ראה מרכבת המשנה להר"א אלפנדארי. וכן מובן מהמשך ל' הרמב"ם בה"ג וד'. וראה גם לח"מ ומל"מ שם ה"ד) דטעם הריבוי בצדקה ומע"ט כו' בהם הוא משום ש"הבינוני תולין אותו עד יוה"כ" - כן חודש אלול הוא הכנה ל'כתיבה' דר"ה. ג) ע"פ הב"ח (או"ח סי' תקפא סד"ה והעבירו) שסופי יתבות של 'אני לדודי ודודי לי' (ר"ת אלול) עולה מ', כנגד מ' יום מר"ח אלול ועד יוה"כ דבהם התשובה מקובלת כו' - דנמצא שם' יום אלו הם המשך אחד של ימי תשובה.

ונמצא, שסיבת הכפרה אינה מצד מעלת וקדושת היום, ואף לא מצד עבודתם הנעלית של ישראל בו – אלא מצד מעלתם של ישראל בפני עצמם¹². ומה שכפרה זו היא ביום הכיפורים דוקא, היינו משום שאז באה מעלתם של ישראל בגילוי, ולכן מכפר בו אביהם הקב"ה את עוונותיהם¹³.

ד. כיסוד ומקור לחידושו זה, מביא רבי עקיבא את הכתוב "וזרקתי עליכם מים טהורים גו"¹⁴:

דהנה, מן הפסוק "וזרקתי עליכם מים טהורים גו" – שמדובר בו אודות זמן הגאולה דלעתיד – מוכח, שטהרת וכפרת ישראל על-ידי הקב"ה ("וזרקתי כו' וטהרתם") אינה תלויה ביום הכיפורים דוקא, אלא יכולה להיות בכל זמן שהוא; וכיון שכך מובן, שאף טהרת ישראל ביום הכיפורים – אינה רק מצד מעלת היום, אלא (בעיקר) מצד מעלתם של ישראל¹⁵.

ובנוסף לכך: כהקדמה לפסוק זה אומר הנביא¹⁶ – "לא למענכם אני עושה בית ישראל" גו". כלומר, טהרה זו שתהיה לעתיד אינה מצד עליו עבודתם של ישראל, דלכך, גם אם יהיו במעמד ומצב בלתי ראוי יקויים בהם "וזרקתי גו' וטהרתם". ומכאן, שסיבת הכפרה היא – מעלתם העצמית של ישראל בהיותם בניס למקום, שקיימת היא תמיד, בכל זמן ובכל מצב.

אלא, שבראיה זו אין די, וצריך לראיה הנוספת – "ואומר¹⁵, מקוה ישראל ה'":

דהנה, כיון שהפסוק "וזרקתי גו'" מדבר אודות זמן הגאולה דלעתיד, שזהו זמן מיוחד דעת רצון – אין בו ראיה גמורה עדיין שסיבת הטהרה היא מעלתם של ישראל. דאפשר לומר, שבדומה ליום הכיפורים הוי גם כפרה זו מצד מעלת הזמן, ולא מצד מעלת ישראל גרידא.

ולזאת מביא רבי עקיבא הוכחה נוספת מן הפסוק "מקוה ישראל ה'" – שבו המדובר: (א) לא בזמן של עת רצון – וממילא מובן, שהכפרה היא מצד מעלת ישראל ולא מצד מעלת הזמן; (ב) גם בעת שהיו ישראל במצב שלא כדבעי – דמכך מובן, שהכפרה היא מצד מעלתם העצמית הקיימת תמיד, גם בעת שמצבם אינו כדבעי¹⁶.

12) וכשצריך לתשובה – י"ל שזהו ע"ד ביאור הרמב"ם (הל' גירושין ס"ב) בנוגע למקרים ש"כופין אותו עד שיאמר רוצה אני" – דמצד עצמו, רוצה היהודי לקיים כל המצוות, ומה ש"כופין אותו", הוא רק בכדי לבטל את האונס שמבחוץ שתקפו.

13) ראה גם לעיל עמ' 191 ואילך.

14) יחזקאל שם, כב.

15) דלשון "ואומר" משמע שהראיה הראשונה אינה מספקת, ובל' הש"ס (ברכות סג, א. וש"נ): "מאי ואומר".

16) ראה ג"כ לחם שמים שם.

לומר סליחות ותחנונים מ"ח אלול ואילך"²⁵; אמנם מאידך אף סליחות ותחנונים אלו שייכים לפעולת הזכיה בדין;

וכמודגש בלשון הטור²⁶: "וכל המוסיף לבקש רחמים זכות הוא לו". דלכאורה הרי הם תרתי דסתרי: "וכל המוסיף לבקש רחמים" – היינו בקשת רחמים, שמבקש שירחם עליו הקב"ה אף שאין בידו זכויות; ואילו סיום דבריו – "זכות הוא לו" היינו שהיא גופא 'זכות' בידו, לזכות בעבורה בדין;

אלא – שבאמת הדרך לזכות בדין בימים אלו היא על ידי שנרגש אצלו, אשר זקוק הוא לבקש רחמים מאת ה', שיתן לו צדקה ומתנת חינוס.

וכן גם לאידך גיסא – שגם ההוספה בעבודה דתשובה ומעשים טובים²⁷ בחודש אלול, יש לומר שבה גופא צריכה להיות הוספה מיוחדת וריבוי בצדקה [על-דרך דברי הרמב"ם בנוגע לעשרת ימי תשובה. ולהוסיף, דכן מרומז גם ב'צירוף' שם הוי' השייך לחודש אלול²⁸, שיוצא מסופי תיבות של "וצדקה תהיה לנו כיו" – בכדי להדגיש גם בזה שהזכיה בדין היא צדקה וחסד ה'.

25) טור א"ח רסתקפ"א.

26) שם.

27) כמדובר פעמים רבות (וראה גם לעיל עמ' 23 ואילך) הרמז לזה – שבר"ת ד"אלול" נרמזים כל שלשת העמודים דתורה עבודה וגמ"ח, וכן עבודת התשובה וענין הגאולה.

28) משנת חסידים מס' אלול פ"א מ"ד.

פנינים

ענינים קצרים

עיונים וביאורים

חתימת המלכויות - בפסוק שאין מפורש בו מלכות?

"שמע ישראל . . מלכות הוא ענינו אע"פ שאין בו זכר מלכות"

(רמב"ם הל' שופר פ"ג ה"ט)

חתימת פסוקי ה'מלכויות' (במוסף ראש-השנה) היא בפסוק "שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד", בו לא נתפרש אמנם עניין המלכות, אך "מלכות הוא עניינו".

ולכאורה הוא מילתא דתמיהא – מדוע בחרו לכתוב את פסוקי המלכויות ("הכל הולך אחר החיתום"¹) בפסוק זה, ולא בפסוק שמפורש בו עניין המלכות?

ויש לבאר:

מטרת אמירת פסוקי מלכויות היא – "אמרו לפני מלכויות כדי שתמליכוני עליכם"². ומבואר בזה³, שעבודתם של ישראל 'להמליך' את הקב"ה ("תמליכוני עליכם") היא – לקבל את עול מלכותו, ועד לאופן שמבטאים עצמם אליו – כאילו אינם רשות ומציאות לעצמם, אלא יעשה בהם המלך ככל שיחפוץ.

וכיון שעניין המלכויות הוא – ביטול מציאות העם כלפי המלך, נמצא דאדרבה – שלמות עניין המלכויות היא בפסוק "שמע ישראל" דוקא:

תוכן הפסוק "שמע ישראל . . ה' אחד" הוא – אחדות השם. כלומר, הקב"ה הינו המציאות האמיתית היחידה, וממש אין עוד כל מציאות מלבדו (- כי כיון שמציאות כל הנבראים תלויה בו, שהוא המהוה ומחיה אותם – אין הם נחשבים כמציאות בפני עצמם, אלא חלק ממציאות הבורא⁴).

(1) ברכות יב, א.

(2) ראש השנה טז, א. לד, ב.

(3) בתורת החסידות. וראה לעיל עמ' 5-104.

(4) מבואר בארוכה בתניא, בשער היחוד והאמונה.

כא

אוצרות המועדים שואלין ודורשין

המצוות שבין אדם לחבירו, בעיקרן הן מצוות שבין אדם למקום⁷ – מאחר וגם קיום מצוות אלו צריך להיות משום שהם ציווי ה'⁸; וממילא מובן, שגם לאחר שמרצה את חבירו, הרי בזה מתקן רק חלק המצוה הקשור עם חבירו, ובכדי שיהיה טהור לגמרי (גם מצד שעבר בזה על ציווי ה'), מוכרח הוא לבוא לידי טהרת הקב"ה.

וכמודגש כבר גם בדברי ראב"ע גופיה: "עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה כו". כלומר, גם לאחר ריצוי חבירו צריך עדיין לבוא לידי כפרת יום הכיפורים, הנעשית על-ידי הקב"ה.

וכיון שכן, צריכים אנו עדיין לביאור – מה אתי רבי עקיבא להוסיף ולחדש בדבריו.

סיבת הכפרה - מעלתם של ישראל

ג. ויש לומר הביאור בזה:

דהנה, מדברי ראב"ע כאן למדנו רק את עצם העניין שיום הכיפורים מכפר, אך עדיין אינו מבורר מהי סיבת הכפרה. ובפשטות נאמר, דהכפרה היא מצד מעלת וקדושת היום היום הכיפורים.

ובזה אתי רבי עקיבא לחדש, שסיבת הכפרה אינה (רק) מצד מעלת וקדושת היום⁹, אלא מצד מעלתם של ישראל. וזהו שאומר: "אשריכם ישראל" – הסיבה לכך שמכפר הקב"ה על חטאי ישראל, היא מצד מעלתם וחשיבותם.

אמנם, בזה גופא היה אפשר לומר, שאף מעלת ישראל תלויה סוף סוף ביום הכיפורים – דמעלתם (המביאה את הכפרה) היא מצד שביום הכיפורים נמצאים הם במעמד ומצב קדוש ומיוחד; ולזאת מדייק רבי עקיבא, שמעלתם של ישראל היא בהיותם בנים למקום – "מי מטהר אתכם (- אביכם שבשמים"¹⁰):

מה שישאל הינם בנים למקום, היא מעלה עצמית בהם – דקיימת היא אצל כל איש ישראל, בלא כל חילוק מהו מעמדו ומצבו בעבודת ה'. וכאמרם ז"ל¹¹ דאפילו בעת שחטאו – בני הם.

(7) ראה פר"ח סי' תרו בשם מוהר"ש גארמיזאן (ובעץ יוסף לע"י מפרש כן דברי הרי"ף שבהערה הקודמת): "שהעבירה שבין אדם לחבירו יש בה חלק למקום . . וכ"ז שלא הרצה את חבירו אפילו מה שבין אדם למקום אינו מכפר".

(8) ראה לקוטי שיחות ח"ב ע' 670 ואילך. ח"ג ע' 889 ואילך. ובכ"מ.

(9) ראה גם רי"ף לע"י שם.

(10) ראה עד"ז בלחם שמים (להיעב"ץ) יומא כאן (הובא ב'ליקוטים' למשניות כאן).

(11) ראה קידושין לו, א. ספרי האזינו לב, ה (ושם משמע דגם ר"י הורה לר"מ). במדב"ר פ"ב, טו. ועוד.

ובפרט, בהיות דבריו אלו בהמשך אחד לדברי רבי אלעזר בן עזריה, המביא את הכתוב: "מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו" – דכיון שכבר בדברי ראב"ע מודגש שטהרת יום הכיפורים היא "לפני ה'", היינו, שהקב"ה הוא המכפר חטאיהם של ישראל – מה בא רבי עקיבא להוסיף על מה שידעינן כבר מדברי ראב"ע?

עוד צריך להבין – מילתא דתמיהא ביותר: מדוע צריך רבי עקיבא להביא ממרחק לחמו, ולהוכיח דבריו מכתובים ביחזקאל ובירמיה, בעוד שהכתוב "כי ביום הזה יכפר עליכם פטרה אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו" הוא פסוק מפורש בחומש (והובא בדברי ראב"ע, כנ"ל)?

ואדרבה: דוקא בפסוק זה נזכרו בפירוש ב' הפרטים שבדברי רבי עקיבא: א) "לפני מי אתם מטהרין" – "לפני ה' תטהרו"; ב) "מי מטהר אתכם" – "יכפר גו' פטרה אתכם" (משא"כ בכתובים שמביא רבי עקיבא)?!

ב. והנה, בהשקפה ראשונה אפשר היה לבאר, שדברי רבי עקיבא כאן באו לאיפלוגי על ראב"ע:

דהנה, מן הפסוק "מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו" דורש ראב"ע: "עבירות שבין אדם למקום יום הכיפורים מכפר, עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חבירו".

ואפשר לומר, שרבי עקיבא פליג על כך, וסבירא ליה שאף באם לא ריצה את חבירו, מכפר לו יום הכיפורים עליהם. דגם כפרת העבירות שבין אדם לחבירו, תלויה אך ורק ב"אביכם שבשמים" [ולכן גם לא הביא ראיתו מן הפסוק "לפני ה' תטהרו", מאחר וממנו מוכיח ראב"ע את שיטתו].

אך זה אינו – מאחר ומהלשון "אמר רבי עקיבא" ולא "רבי עקיבא אומר" מוכיח, שרבי עקיבא אתי רק להוסיף על דברי ראב"ע ולא לאיפלוגי עליו.

עוד היה אפשר לומר – שרבי עקיבא בא להדגיש (כהוספה על דברי ראב"ע), דאף שכפרת העבירות שבין אדם לחבירו תלויה בריצו חבירו, צריך בנוסף לכך גם לטהרה וכפרה על-ידי "אביכם שבשמים".

אך גם זה אינו – מאחר ומילתא דפשיטא היא. וכפי שנתבאר בכמה מקומות, שגם

(4) אחרי טז, ל.

(5) ראה שרי חמד כללים (ח"א עמ' מט וחי' ע' א'תעה). וש"נ.

(6) ועפ"ז צ"ע במ"ש ברי"ף לע"י שם, דראב"ע ור"ע פליגי במי שיש לו עבירות שבין אדם לחבירו ולא ריצה את חבירו האם מעכב הכפרה על עבירות שבין אדם למקום [נוסף על העיקר, שמפשטות הל' דראב"ע משמע שהכפרה על עבירות שבין אדם למקום והכפרה על עבירות שבין אדם לחבירו אינן תלויות זב"ז].

וכיון שכן, הרי זוהי תכלית השלימות האפשרית בביטול העם אל המלך: דמלכתחילה אינם מציאות בפני עצמם, אלא ישנה כאן רק מציאות המלך! משא"כ שאר פסוקי המלכויות, בהם נזכר עניין המלכות כפשוטו (כפי שהוא, להבדיל, במלך בשר ודם) – הרי סוף סוף העם הם בעלי מציאות לעצמם, אלא שמכניעים ומבטלים עצמם למלך.

ובזה מובן, שהפסוק "שמע ישראל", הוי באמת חתימת – גמר ושלמות – עניין המלכויות.

ה"עולם מלא" של הזולת

בנוגע לבריאת האדם (ביום השישי לבריאה – ראש השנה) אמרו חז"ל: "לפיכך נברא אדם יחידי ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא וכל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא ומפני שלום הבריות שלא יאמר אדם לחבירו אבא גדול מאביך".

ולכאורה צריך ביאור, דשני הטעמים על זה שהאדם נברא "יחידי" מנוגדים הם. כי, לטעם הראשון מודגש בזה שהאדם הוא "יחידי" גדולתו וחזקו של האדם, אשר הוא "עולם מלא". ומכיון ש"אין דיעותיהם שוות", הרי הדגשת חשיבות היחיד תביא לחילוקי דעות, לכך שיעמוד האדם בתוקף על דעתו האישית, שהרי היא דעה של "עולם מלא"! וא"כ, איך מתאים זה עם מה שאמרו שבריאת האדם יחידי היא "מפני שלום הבריות"?!⁴

והביאור הוא פשוט, כי למרות היות האדם "עולם מלא" ו"אין דיעותיהם שוות", מ"מ אסור לשלול דיעה מנוגדת, ואדרבה, זה שהאדם הוא "עולם מלא" מלמדנו שגם השני הוא עולם מלא, ולכן חייבים להתעמק ולהתחשב בדעתו של השני ברצינות הראוי, מחמת היותו עולם מלא.

וע"י התעמקות בדעתו של השני, מביא הדבר גם לידי זה שיתעמק עוד יותר בדעתו שלו, להבין יותר את מעלותי וחסרונותי, ובכך להשלים גם את ה"עולם מלא" שלו.

ונמצא, שב' הטעמים מחזקים זה את זה, שהדגשת חשיבותו של כל יחיד כ"עולם מלא" היא המביאה לידי שלום אמת בין הבריות.

(5) סנהדרין לז, א במשנה.

(6) ראה ברכות נח, רע"א. סנהדרין לח, א. ועוד.

הקב"ה מטהר את ישראל!

מה החידוש בדברי רבי עקיבא ש"אביכם שבשמים" הוא ה"מטהר אתכם"? / מדוע צריך רבי עקיבא להוכיח דבריו מכתובים ביחזקאל וברמיה, כשמפורש בחומש: "לפני ה' תטהרו"? / ביאור מחודש בדברי רבי עקיבא, דאתי לחדש ביסוד וסיבת כפרת יום הכיפורים

"הקב"ה מטהר את ישראל" - מה חידוש יש בזה?

א. תנן בסוף יומא: "אמר רבי עקיבא אשריכם ישראל, לפני מי אתם מטהרין [ן]מי מטהר אתכם - אביכם שבשמים. שנאמר¹ וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם, ואומר² מקוה ישראל ה'³ מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל".

ולכאורה, דורשים דברי רבי עקיבא אלו ביאור:

ראשית, צריך להבין - מה חידוש יש בכך ש"אביכם שבשמים" הוא ה"מטהר אתכם"? הלא פשיטא שהקב"ה הוא המטהר את ישראל, וכמפורש בכמה וכמה פסוקים בתורה ונ"ך!

(1) יחזקאל לו, כה.

(2) ירמיה יז, יג.

(3) במשניות ליתא תיבת "ה'". והוא כהפסוק בירמיה יז, ח. וראה על הגליין בש"ס (פה, ב) שמציין דבירושלמי וברי"ף ובע"ז הוא ככפנים. וראה שינויי נוסחאות במשניות פם.

דרוש ואגדה

תלמיד חכם תוקע "בשבת" ו"במקדש"

שנו חז"ל במשנה "יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה".¹

ויש לבאר זה בעבודת האדם לקונו:

מצות שופר בראש השנה עניינה הוא עבודת התשובה על מעשי כל השנה כולה, וכדברי הרמב"ם: "שתקיעת שופר בראש השנה . . רמז יש בו כלומר עוררו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה . . הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה".

והנה תשובה היא על מעשי האדם בכל השנה - שבאותם דברים שבהם נכשל וחטא באותם דברים צריכה להיות התשובה.

ועל פי זה יש לפרש דברי המשנה:

אנשים רגילים, העוסקים בענייני חולין, הרי התשובה שלהם היא גם על ענייני חולין. ועניין זה נקרא שראש השנה חל "בימי החול", היינו, שהתשובה וה"ראש השנה" של רוב העם היא על ענייני "חול". ולכן גם תקיעת שופר היא אז גם "במדינה", המרמז על ענייני עולם הזה וחולין שאינם שייכים ל"קודש" ומקדש.

אבל תלמידי חכמים, שאין להם בעולמם אלא עסק התורה והמצוה, שלכן תלמיד חכם איקרי שבת², הרי אצלם חל ראש השנה "בשבת" - כי אין להם עסק עם ענייני "חול". ולכן גם אין תוקעים במדינה, כי אין להם עסק כלל עם ענייני מדינה, אלא עם ענייני "מקדש" וקדושה בלבד.

(1) ר"ה פ"ד מ"א.

(2) הלי' תשובה פ"ג ה"ד.

(3) זח"ג כט, ב.

אמנם, יכולים הם לטעות ולחשוב, שכיון שכן, הרי הם פטורים לגמרי ממצות התשובה ותקיעת שופר, מכיון שהם ב"מקדש" – מקום שבו אין מקום לענייני חולין, לכן אומרים גם להם ד"במקדש היו תוקעין", שגם עליהם לשוב בתשובה על החסרונות בעבודת השם ד"בית המקדש".

וכהא דרבי נחוניא בן הקנה היה מתפלל שלא יארע דבר תקלה בידו בהיותו בבית המדרש; וכרבי יוחנן בן זכאי שבכה "איני יודע באיזה דרך מוליכין אותי" ועוד.

◇ ◇ ◇

תקיעת שופר – קול פשוט

אמרו חז"ל "כל הקולות כשרים בשופר".⁴ ויש לבאר זה ע"ד החסידות:

הבעש"ט המשיל את תקיעת השופר למלך שהלך בנו למדינה רחוקה עד שאבד כל סימן שהוא בן המלך, וגם לשון אביו שכת, ולאחר זמן נתעורר לחזור לאביו, אבל בחצר המלך לא הכירוהו, עד שצעק בקול גדול, ושמע המלך קולו והכיר שזהו בנו.

וזהו עניין השופר שהוא "קול פשוט", כי תוכנה הפנימי של התקיעה בשופר הוא 'קלא פנימאה' של הנשמה, שפנימיותה של הנשמה אינה באה לידי ביטוי ב'אותיות הדיבור', אלא ב'צעה' פנימית, המתבטאת בתקיעה.⁵

וזהו מה ש"כל הקולות כשרים בשופר", כי, התקיעה בשופר היא "קלא פנימאה" של הנשמה, שהוא "קול פשוט". לכן, אין נוגע כאן 'סוג' ו'ציור' הקול, אלא עצם קול השופר.

◇ ◇ ◇

העיקר הוא ה"צועק"

ישנו משל ממורנו הבעש"ט ז"ל על ענינה של תקיעת שופר,⁶ שהוא כמו בן הצועק

(4) ברכות כח, ב.

(5) שם.

(6) ר"ה כז, ב.

(7) ראה בכ"ז המשך "וככה-תרל"ז" לאדמו"ר מהר"ש פ"ע. דרושי ר"ה בלקוטי תורה. ובכ"מ.

(8) כתר שם טוב (הוצאת קה"ת תשנ"ט (בהוספת סקצ"ג ואילך).

שיחות קודש

עבודת ה' בענייני המועד

יוקר ה"שנה טובה" של הזולת

תיכף לאחרי תפלת ערבית אומר כל אחד לחבירו: "גוט יום טוב, לשנה טובה תכת ותחתם".

ואף-על-פי שכאשר באים מתפלת ערבית דראש השנה נמצאים בתנועה של שברון לב ("מ'איז צובראָכן באַ זיך"), וכידוע מנהג רבותינו נשיאינו שבתפלת ערבית בליל ראשון דראש השנה היו מאריכים ביותר בככיות גדולות, אף-על-פי-כן, הדבר הראשון שעושים מיד לאחרי התפלה הרי זה קשור עם טובתו של יהודי, שתהיה לו כתיבה וחתומה טובה.

וזהו גם שאהבת ישראל היא מהיסודות העיקריים דתורת הבעש"ט – כידוע הפתגם שאמר הבעש"ט, שלפעמים יורדת נשמה למטה בעולם הזה על משך שבעים-שמונים שנה, וכדאי הדבר, כדי לעשות טובה ליהודי בגשמיות ובפרט ברוחניות.

"לחטוף" את הרגעים האחרונים

בשיחת יום ב' דראש השנה תש"ד, סיפר כ"ק מו"ח אדמו"ר:

לפני חמישים שנה (בשנת תרנ"ד) נכנסתי אל כ"ק אדמו"ר הרה"ק [הרש"ב] ביום ב' דראש השנה לפנות-ערב, קודם אמירת המאמר – היה זה מהזמנים הקבועים שבהם הייתי נכנס לחדרו – ואמר לי הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק: ראה "לחטוף" ("כאפ אריין") ולנצל את הזמן, יש לך עוד עשרים ושנים רגעים (היה זה עשרים ושנים רגעים קודם השקיעה).

קודם לכן סיפר כ"ק מו"ח אדמו"ר – וניכר שהיה זה בתור הסבר על הנ"ל – בשם כ"ק אדמו"ר [מוהרש"ב] נ"ע, שבמשך שני המעט-לעת דראש השנה יש לבקש ולפעול בענין מדות טובות.

(ואמר כ"ק אדמו"ר זי"ע:)

נשאר עדיין מספר רגעים קודם השקיעה, ויש "לחטוף" אותם, ולנצלם עבור כל הענינים, ובפרט עבור הענין דמדות טובות. ובכן, "יחטוף" כל אחד מה שבא לידו ("וואָס עס לאָזט זיך")...

(1) נעתק בספר "היום יום" פתגם ליום ה' אייר.

“אבא אבא הצילני”.

כ”ק אדמו”ר מוהריי”ץ נ”ע מליובאוויטש סיפר, אשר פעם שלח כ”ק אדמו”ר מוהר”ש נ”ע את משמשו להודיע להציבור בבית-המדרש – אשר העיקר אינו כל כך הענין ד”אבא אבא הצילני”, אלא הענין ד”צועק”⁹.

ביאור הענין:

בצעקה ישנם שני עניינים: א) הצעקה עצמה. ב) התוכן שמכניסים בהצעקה. והעיקר הוא לא התוכן שמכניסים בהצעקה, אלא הצעקה גופא.

בתוכן שמכניסים בהצעקה אין הכל שוים, אבל הצעקה עצמה – הרי זה ענין השייך לכאו”א מישראל. ייתכנו חילוקים אם זהו “קלא פנימאה דאשתמע”, או “קלא פנימאה דלא אשתמע”¹⁰, אבל בעצם הצעקה, הרי כל יהודי בנפשו פנימה – צועק הוא.

◇ ◇ ◇

“מיצר” ו”מרחב” בכל ענייני השופר

אמרו חז”ל שבראש השנה “מצות היום בשופר”¹¹. והנה, בדיני תקיעת שופר מצינו¹² שהתקיעה צריכה להיות בצדו הצר של השופר, ע”ש “מן המיצר קראתי גו”¹³, ומשם בוקע הקול ויוצא אל המרחב.

והנה בתקיעת שופר ישנם ג’ עניינים¹⁴:

א. מצות תקיעת שופר, שהיא מצוה ככל תרי”ג מצוות התורה, ובלשון הרמב”ם “תקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב”¹⁵. ב. ענין התשובה, כמ”ש הרמב”ם שם “אע”פ שתק”ש בר”ה גזירת הכתוב, רמז יש בו . . . חזרו בתשובה”. ג. ענין קבלת עול מלכות שמים, כדאיתא בגמ’ “אמר הקב”ה . . . אמרו לפני בר”ה מלכיות זכרונות ושופרות, מלכיות, כדי שתמליכוני עליכם, זכרונות, כדי שיעלה זכרוניכם לפני לטובה,

(9) ראה ספר השיחות תש”ד ס”ע 4 ואילך.

(10) ראה זח”א נ, ב. רי, א.

(11) ראש השנה כו, ב.

(12) שלחן ערוך סתק”צ ס”ט.

(13) תהלים קיח, ה. וראה ט”ז שם סק”א. ועוד.

(14) ראה לעיל עמ’ 106 בארוכה בזה.

(15) הל’ תשובה פ”ג ה”ד.

ובמה בשופר”¹⁶. והיינו, שע”י תקיעת שופר נעשה הענין ד”תמליכוני עליכם”.

ונפלא הדבר, שבכל ג’ ענייני השופר מצינו הענין ד”מן המיצר קראתי ה”’, שדווקא על ידי בקיעת המיצר והשפלות באים ל”ענני במרחב”:

במצות תקיעת שופר כפשוטו, מצינו שהתקיעה היא דווקא מצד הצר, ומשם בוקע הקול אל המרחב, כנ”ל.

בענין התשובה שבשופר, הרי ענין התשובה היא ששב האדם אל ה’ ואל המרחב, מתוך ה”מיצר” דעוונות.

ובענין “תמליכוני עליכם” שע”י השופר – הרי מצינו שהכתרת מלך “תמליכוני עליכם” נפעלת דווקא כאשר העם מתבטלים אל המלך, ודווקא רגש ההכנעה והביטול אל המלך הוא הפועל על המלך שימלא בקשתם להיות מלך עליהם¹⁷. ונמצא שגם כאן הרי ע”י רגש ה”מיצר” והביטול כלפי הקב”ה באים אל המרחב, שמולך הקב”ה עלינו ועל כל העולם.

(16) ראש השנה טז, סע”א.

(17) ראה לעיל עמ’ 105 בארוכה בזה.